

MƏDƏNİYYƏT DÜNYASI

Elmi-nəzəri məcmuə

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti,
XXXVII buraxılış, Bakı, 2019

МИР КУЛЬТУРЫ

Научно-теоретический сборник

Азербайджанский Государственный Университет Культуры и Искусств,
XXXVII выпуск, Баку, 2019

THE WORLD OF CULTURE

Scientific-theoretical bulletin

Azerbaijan State University of Culture and Art, XXXVII edition, Baku, 2019

KULTUROLOGİYA

UOT 792.01

Məryam Əlizadə

Sənətsünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti

Az-1065, Bakı, İnşaatçılar prospekti 39

E-mail: maryam.alizade.50@mail.ru

RUH ALƏMİNİN SƏYYAHI

(Vaqif İbrahimov – 70)

Xülasə: “Ruh aləminin səyyahı” adlı məqalədə müəllif görkəmli teatr rejissoru Vaqif İbrahimovun 70 illik yubileyi ərəfəsində onun bənzərsiz yaradıcılığına tam yeni bir optikadan nəzər salır. Beləliklə də, məqalə müəllifi bu böyük sənətkarı onun tamaşalarını səhnədə görməyən gənc yaradıcı nəslə təqdim etməyə cəhd göstərir.

Açar sözlər: Yaradıcılıq ideyası, paradoks, altruizm, novator, Şərq və Qərb, teatr, rejissor.

Çağdaş Azərbaycan teatrının görkəmli rejissoru Vaqif İbrahimov ilə ilgili peşəkar düşüncəmdə yaranmış paradoksu incələməkdən öncə, hər ehtimala qarşı, kiçik girişvari açıqlama verməyə ehtiyac duyuram. “Girişvari” ona görə ki, əslində qarşıma qoyduğum məsələ özü-özlüyündə elə böyükdür ki, ona giriş müvafiq olaraq çox yer tutmalıdır. Hörmətli oxucuları elmi terminlərlə “yükələnmiş” yazı ilə yormağ istəmədiyimə görə qısa qeydlərlə kifayətlənməyi rəva bilirəm.

“Teatr-rejissura-rejim”. Qədim yunanlar o vaxtlara qədər mövcud olmayan sənət növünü icad edəndə adını teatr qoydular. Bu hadisə eramızdan çox-çox əvvəl baş verdiyinə görə yunanların teatrı da indikindən çox-çox fərqlənirdi. Belə ki, tamaşalar açıq havada nümayiş olunurdu, özü də səhər başlayıb, axşam qurtarırdı. Odur ki, qədim

tamaşaçılar təpələrin qoynunda quraşdırılmış oturmaqlarda rahat yer tutur, o vaxt “skena” adlanan indiki səhnəyə baxa-baxa, acıyanda özü ilə gətirdiyi səbətdən ayın-oyunu çıxarıb xıdır-xıdır yeyirdilər. Səhnədən isə Esxilin... Sofoklun... Evripidin “tragediya”ları (faciələri), Aristofanın... Menandrın komosodaları (komediyaları) milləti maarifləndirir, tərbiyələndirir, ağladıb-güldürürdü. Avropa teatrının tarixi belə başladı. Əsrlər, minilliklər keçməli idi ki, mədəniyyətin teatr adlı təsisatında səlahiyyətləri öz əlinə alıb, öz iradəsini diktator üsulu ilə hamıya diktə edən bir peşə yaransın və teatrda öz rejimini qursun. Bu peşənin adını çox axtarmadılar. Yuxarıda sadalanan keyfiyyət və funksiyalarını nəzərə alaraq adını rejissor qoydular. Çünki bu söz müxtəlif Avropa dillərində diktator, diktör, rejim sözü ilə eyni kökdəndir. Və nəhayət iş elə gətirdi ki, bizim eramın XX əsrini “kosmos və rejissor əsri” adlandırdılar.

“Qərb-Şərq”, yoxsa “Qərb ya Şərq”. Avropa teatrı öz inkişafında olsun, baxaq görək bu mənada Şərqdə nə baş verirdi? O baş verirdi ki, mədəniyyət öz tərkibində olan oyun-mərasim-ayın-törən ənənəsini təsisatlı qata yüksəltmədi, bütün sadalananları elə evdə, meydanda saxladı, yəni, sadə desək, Şərq öz teatrını yaratmağa meyl göstərmədi. Bir çox çağdaş tədqiqatlarda xüsusilə vurğulanır ki, İslam mədəniyyətində belə bir təsisata ehtiyac yox idi. Çünki ənənəvi cəmiyyətin, demək olar ki, bütün yaşam və fəaliyyət sahələri ritualaşdırılmış formalarla zəngin idi. Odur-budur, yeni bir tamaşaxana yaratmağa ehtiyac yox idi. Həm də ona görə ki, şərqli baxmaqdan çox qulaq asmağa üstünlük verir. Uzaq Şərqdə – Çində, Yaponiyada. İndoneziyada isə minillərcə fəaliyyətdə bulunan özəl sənət və mədəniyyət ocaqları – Pekin operası, Noo, Kabuki rahat olsun deyə, avropalılar tərəfindən “teatr” adlandırıldı, halbuki onların avropatıplı teatr təsisatı ilə heç bir qohumluğu yoxdur. Oxşar olan cəhət isə zahiridir: səhnə var, seyrci salonu var, amma səhnədən gözükdürülən və səsləndirilən mətləblər tamaşaçıları nə maarifləndirirdi, nə tərbiyələndirirdi, nə də ki, ağladıb-güldürürdü. Bu təsisatların bircə məqsədi vardı: insanların sehrli, məhrəm yaddaşlarında cəm olunan bilgiləri sehrli sənət vasitəsilə andırmaq, yəni yada salıb üzə çıxarmaq.

XVIII-XIX əsrlərdə dünya xeyli “kiçildi”, sərhədlər şərtləşdi, mədəniyyət xəritəsi sürətlə dəyişməyə başladı. Bu dəyişmə Avropa mədəniyyətinin Şərqə yürüşü ilə səciyyələndi. “Səlib yürüşləri”ndən fərqli bu dəfə Yaxın və Uzaq Şərq Avropa mədəniyyətini könüllü və düşünüşlü olaraq qəbul etdi, öyrənməyə başladı və bəyəndiyi örnəkləri öz mədəniyyətinin faktına və hadisəsinə çevirməyə səylər göstərdi. Uzağa getməyə, götürək elə Azərbaycanı. Burada Şərqdə ilk olaraq avropatıplı teatr yarandı, ilk muğam operası yazıldı, Avropa rəngkarlıq üsulları mənimsənilədi. Elə bu zaman yaradıcı icma və düşünənlər iki düşərgəyə bölündü. Bir qismi “Qərb-Şərq sintezi”nin tərəfdarı oldu, digərləri “Qərb ya Şərq” seçimini mədəniyyətin qarşısına qoydu.

Bu qeydimizi yekunlaşdıraraq deyək ki, sözügedən qütbləşmə biçimini dəyişsə də, mahiyyətini bu günə qədər qoruyub saxlayıb.

“Duymaq və anlamaq”. Ta eramızdan əvvəl sürətlə inkişaf edən teatr sənəti paralel olaraq öz elmini də inkişaf etdirməyi unutmadı. Uzun zaman gedişatında yaranıb formalaşan teatr elmi bu gün sənətsünaslıq, teatrşünaslıq, teatr sosiologiyası, teatr psixologiyası, teatr iqtisadiyyatı və ən əsası teatr pedaqogikasıdır. Teatr elminin inkişafında belə bir qanunauyğunluq aşkarlanır: gələcəyin teatr nəzəriyyəçisi, bir qayda olaraq, bu sahədə bədii yaradıcılıqla məşğul olmağa həvəsli gəlir. Az keçmədən isə analitik başlanğıcın duyğulardan, bədii təxəyyüldən güclü olduğunu anlayanda o, teatr nəzəriyyəsinə üz tutmağa məcbur olur. Bununla belə teatr bilicisini teatra gətirən sevgi

duygusu onu heç zaman tərک etmir. Bütün başqa humanitar elmlərdə olduğu kimi, teatr elmi də hələ eramızdan əvvəl Aristotel tərəfindən tərtib edilmiş formal məntiqə söykəndi və bu “dəmir məntiq” XX əsrə qədər öz işini gördü, hər şeyi izah etdi və tənzimlədi. Yalnız XX əsrdə həm teatr məhsulu olan tamaşalar, həm onları yaradan sənətkarların düşüncəsi təməlində p a r a - d o k s l a r duran qeyri-səlis məntiqlə dəyərləndirilməyə başlandı. Əvvəl-əvvəl bu yanaşma güclü əks-təsirlə qarşılandı, halbuki, paradoks sözünün mənası buna əsas verməməli idi, çünki anlamı budur: i l k b a x ı ş d a n q ə r i b ə v ə u y ğ u n s u z g ö r ü n ə n f i k i r , m ü l a h i z ə , h a l - h a d i s ə . “İlk baxışdan” ifadəsinə diqqət yetirək, ikinci... dördüncü... yeddinci... onuncu baxışlarda açıla biləcək dəyərli və tutarlı mətləblərin mövcudluğuna bəri başdan inanaq.

İndi də hörmətli oxucuya bu kiçicik “Girişvari” hissənin nədəninə açıqlayım. Məsələ ondadır ki, yaradıcılığını əməllicə izlədiyim və dərinədən bələd olduğum, ruh aləminin səyyahı saydığım rejissor Vaqif İbrahimovğlunun “portret”ini yaratmaqdan ötrü paradoksdan daha əlverişli baxım bucağını tapmadım. Bu il V.İbrahimovğlunun yetmiş yaşını-özü də təəssüflər olsun ki, onsuz qutlamağa hazırlaşdığımız bu nadir sənətkarın əsl “sima”sını yalnız və yalnız tamaşalarında görmək mümkün idi. Di gəl ki, onun tamaşaları da “dəmir məntiq”lə izah olunmurdu. Onlar da paradokslardan yoğunluğuna üçün tamaşaçıdan da məhz bu cür qavrayışı tələb edirdi. İşdir-səyət, hörmətli oxucu V.İbrahimovğlunun sağlığında “Yuğ” teatrının tamaşaçısı olubsa, verməyə çalışacağım əlimdən gələnlə açıqlamalar bəlkə ona yardımçı ola bilər.

Beləliklə:

Rejissor Vaqif İbrahimovğlu paradoksunu açıqlama cəhdi: bəri başdan xəbərdarlıq etməliyəm ki, aşağıda quraşdıracağım paradokslar sözün tam mənasında bitgin deyil. Çünki istənilən nəzəri qurğuya yalnız “dəqiq qanun və qanunauyğunluqlara cavab verən” mücərrəd və ya şərti faktlar əsasında tərtib olunanda, özü də məntiqi kateqoriyalar biçimində çıxış edən bu faktların davamlılığı, natamamlığı və alternativliyi nəzərə alınmayanda tutarlı sayılır. V.İbrahimovğlu isə sağlığında canlı bir adam kimi çox dinamik yaradıcılıq prosesində idi, odur ki, onun sabahkı hər hansı bir yaradıcı əməli bu gün dediyim qurğuları alt-üst eləyə bilirdi. Hörmətli oxuculardan bütün mülahizələrimi m ü v ə q q ə t i q ə n a ə t l ə r kimi qəbul etmələrini xahiş edirəm.

I paradoks. “Sevgi-nifrət”.

Ən qəribə qənaətimdən başlayım: ömrünü teatra, rejissoraya sərf edən V.İbrahimovğlu teatra nifrət edirdi. Bu qənaətə gələndə özüm də çaşdım, amma faktlar çox tərs şeydir: bir rejissor kimi Vaqif İbrahimovğlu səhnəni sevmirdi. Əlinə imkan düşən kimi “tamaşa”dan ötrü ən namünasib yer seçməyə meyl göstərir, əsrlərlə formalaşmış aktyor-tamaşaçı münasibətlərini var gücü ilə pozmağa çalışır, dramaturji əsərdən (pyesdən) daha çox qeyri-adi mətnlərə üstünlük verirdi. Bu və bu kimi faktlar onun “Aristotel modeli teatr”a olan dərin, düşünüşlü və uzun illərin təcrübəsi ilə təsdiqlənmiş nifrətindən xəbər verirdi. Bir gün, daha dəqiq desəm 60 yaşının astanasında o, bolqar sənətsünası O.Stefanovun internetdən tapdığı “Aristotelin teatrofobiyası və katarsis problemi” adlı məqaləsini təntənəli surətdə qabağıma qoydu. Sözügedən yazını oxuyandan sonra Vaqif İbrahimovğlunun teatra olan nifrətini tam anladım: Aristotel modeli onun mənəvi, ruhi azadlığını məhdudlaşdırırdı.

Eyni zamanda Vaqif İbrahimovğlu bütün varlığı ilə yalnız və yalnız teatra bağlı idi və teatra bu yaşındakı sevgisi gənc yaşlarındakından heç nə ilə fərqlənmirdi. Elə onun

gündəlik davranışı, söhbətləri, zarafatları, sevinci və kədəri də teatra olan sevgi ilə möhürlənmişdi. V.İbrahimovlu Avropa teatrına nifrət etdiyi qədər də onu sidq-ürəkdən sevirdi. Odur ki, sevgi-nifrətdən qaynaqlanan, hər an sayrısan, hansısa bir tərəfə əyilməyən bu paradoksal duyğudan bu gün də “Vaqif İbrahimovlu teatri” duyulur, görünür, düşündürür. Bəlkə də məhz bunun təzahürü olaraq o, cəmi-cümlətanı 60 yerlik “Yuğ” teatrında bəzən “bu cahana sığmayan”, eyni zamanda Şərq miniatürlərində təsvir olunan dünyalardan da kiçik olan dünyalar yaradırdı. Amma hər iki halda o, tamaşaçını məhrəm yaddaşı ilə baş-başa qoyur, hər adama özünün sevgi-nifrəti ilə təmasda olub içindəkiləri xatırlamaq imkanını verirdi. Burada cürət (!) edib belə bir qənaətimi də söyləmək istərdim. Bir insan və rejissor kimi Vaqif İbrahimovluya çoxlarının münasibəti sevgi-nifrətlə müəyyənləşdirilirdi. Buna misal olaraq tanışlarımızdan birinin Vaqif İbrahimovlunun tamaşasından sonra səsləndirdiyi bir “aforizm”. O, tam səmimi olaraq bunu demişdi:

– Əgər mən bilməsəydim ki, bu tamaşanı Vaqif İbrahimovlu hazırayıb, onu (tamaşanı!) sevərdim. Bu “aforizm”i açıqlayan deyiləm, çünki əks təqdirdə freydizmin dolanbaclarında azıb-qalmaq təhlükəsi ilə üz-üzə gələsiyəm...

II paradoks. “East or West home is best!”.

İngilis dilini bilənlər bu sərlövhənin mənasını yəqin ki, elə o dəqiqə anlamış oldular. Bilməyənlərə mən yardımçı olub sətri tərcümə edim. İngilislər deyir: Şərq və ya Qərb olsun, öz evimiz daha yaxşıdır. Belə görünür ki, qərbli saydığımız ingilislər də özlərini nə qərbli, nə də ki, şərqli bilir, “öz evləri” olan adanı hər ikisindən uca tuturlar. Bəlkə də məhz elə buna görə onlar dünyanı fəth edən mədəniyyət, incəsənət, ələlxüsus teatr yaratmağa müyəssər olublar. Buradaca bircə Şekspiri xatırlamaq kifayətdir.

Vaqif İbrahimovlu bu mənada da paradoksal bir örnək sayıla bilər: o, nə şərqli idi, nə qərbli, bununla belə qərbli üçün o, şərqli, şərqli üçün isə o, qərbli idi, “öz evi”nin sakini ilə o, “yerli”, özü-özü ilə tək qalanda isə mənə elə gəlir ki, o, kosmopolit idi. Sadəcə nostalgiya sindromuna düşər olduğuna görə “öz adası”nı tərk edə bilmirdi. Bu paradoksal durum onun tamaşalarında özünü bariz şəkildə göstərirdi: deyək ki, Füzulini o, qərb açarları ilə “açır”, Kafkanı isə xalis şərqli kimi təqdim edirdi. Müşahidələrimə görə bu paradoks “Yuğ”un yabançı tamaşaçıları çəşdirmir, onlar “üçüncü dünya ölkələri”ndən ötrü tərtib etdikləri müxtəlif ölçülü “standart”lardan həməncə imtina edərək məzmunlu dialoqa girirdilər. Bizimkilər isə Vaqif İbrahimovlunu hansısa bir “qrafa”ya yerləşdirməkdə çətinlik çəkirdi. Məhz bu səbəbdən “bizimkilər”in V.İbrahimovlu haqqında rəyləri bəzən, yumşaq desək, paradoksal xarakter daşıyırdı, sərt desək isə... amma deməyə, politkorrektliyi qoruya. Yenə də, şəxsi müşahidələrimə görə bu münasibət dostumun əsla vecinə deyildi...

III paradoks. “Konservativ novator”.

İş elə gətirib ki, bir “araşdırma obyektini” kimi Vaqif İbrahimovlunu mən müxtəlif vəziyyətlərdə – məişətdə, səyahətdə, yaradıcılıqda, xeyirdə-şərdə, xəstəxanada, bir sözlə, həyatın demək olar ki, hər üzündə müşahidə eləmişəm. Çoxillik müşahidələrimin qənaəti budur: şəxsi həyatında Vaqif İbrahimovlu aşırı dərəcədə konservator, mühafizəkar idi. Bu ifadələri mənfi mənə çalarlarından təmizləyib yeniliyi sevməyən, həyatını, məişətini, vərdişlərini, tərcizlərini qoruyan, onları çox böyük çətinliklə dəyişən bir insanı təsəvvür etməliyik. Eyni zamanda, bir sənətkar və düşünər kimi Vaqif İbrahimovlunu tam əsasla aşırı novator adlandırmaq olar. Hər hansı yeniliyə qarşısızalmaz meyli bəzən onun ziyasına da olurdu: o, bir tamaşada əldə etdiyi müsbət “tapıntıları” növbəti tamaşada

istifadə etmir, təkrarlamırdı. Sənətdə və elmdə onu daha çox “xam torpaqlar” özünə cəlb edirdi. O, bu “torpaq”larda bəzən büdrəyir, bəzən azıb qalır, bəzən “külçə qızıl” tapır, bəzən arzuladığını gerçəklik kimi qələmə verirdi. Amma hər zaman gözü irəlində sayrışan “xam torpaqlar”daydı. Bəlkə buna görə çox sevdiyi Lao Tszinin bu ifadəsini tez-tez təkrarlayırdı. Bax bunu: “hər nəhayətsizlikdən sonra yeni nəhayətsizlik görünməkdədir”. Onu da qeyd eləyək ki, bu adamın, belə demək mümkünsə, konservativ novatorluğu sağlığında onu bir çox sosial imtiyazlardan məhrum etdi. Amma bu da dostumun əsla vecinə deyildi...

IV paradoks. “Anlamaq-duymaq”.

Vaqif İbrahimoğlunun çox sevdiyi bir pritçadan başlamaq istəyirəm.

...Rəvayətdir, deyirlər günlərin bir günündə dövrünün böyük alimi İbn Sina ilə zamanənin mənəviyyat təcəllisi olan böyük sufi Əl Ərəbi görüşüb söhbətləşmək qərarına gəlirlər. İbn Sinanın həmkarları onu bu addımdan yayındırmaq istədikləri üçün deyirlər ki, bəs sən kimi alim, həkim bu bisavad mövhumat adamı ilə nədən danışacaq? Əl Ərəbinin əshabələri isə eyni niyyəti bu sözlərlə bildirirlər: “Sən Allah adamı, bu kafərlə nə haqda danışa bilərsən?!” Yaxınlarının etirazlarına baxmayaraq iki düha görüşür və xeyli söhbət edirlər. Ayrılandıqdan sonra İbn Sina həmkarlarına deyir: “O (yəni Əl Ərəbi), mənim bütün bildiklərimi duyur.” Əl-Ərəbi isə əshabələrinə söyləyir: (“O (yəni İbn Sina), mənim bütün duyduqlarımı bilir”. Bu rəvayətdən, ən azı, üç nəticə-ibrət çıxartmaq olar: birincisi – Şərqdə zətən böyük insanlar hər zaman şəxsi ünsiyyəti vacib biliblər; ikincisi – Şərqdə “söhbət etmək”, fikir mübadiləsinə, ağıllı sözə qiymət vermək həmişə ənənəvi hal olub; və nəhayət üçüncüsü – Şərqdə rəşadət (bilgi) və irrasional (duyğu) idrakın eyni hüquqlu üsulları kimi dəyərləndirilirdi. Şərq mədəniyyəti və elmində başqa bir ənənə də mövcud idi: bir çox sayılan simalar hər iki başlanğıcı birləşdirərək eyni zamanda elmi və bədii-yaradıcı fəaliyyətdə bulunmağa müyəssər olurdular. Ömər Xəyyamın, Əl Qazalinin, Əl Fərəbinin, Füzulinin adlarını çəkmək kifayətdir ki, belə bir düstur tərtib edərkən: Şərqdə alimlər həm də şair idi, şairlər isə həm də alim idi.

Vaqif İbrahimoğlu paradoksunun bir tərəfi də ondan ibarətdir ki, o, öz duyğu-təsəvvürlərini, fəhmə, intuisiyaya söykənən bədii-yaradıcı təxəyyülün ən mücərrəd mətləbini son dərəcə dəqiq, elmi dilin kateqoriyaları ilə, “mini dissertasiya” formasında açıqlamağa qadir idi. Və əksinə, ondan ötrü hər bir dəqiq kateqoriya, eyni zamanda çox canlı, parlaq, bəzən şıltaq, amma hər zaman təsirli g ö r k l ə r d ə (obrazlarda) mövcud idi. O, həmşəhərlimiz olmuş Nobel mükafatçısı dahi akademik Landaunun bir deyimini tez-tez təkrarlayırdı. Bax, bunu: “Mən edə bilmədiklərimizi anlamaq istəyirəm”. Vaqif İbrahimoğlu isə əlavə edirdi: “... və anlamaq bilmədiklərimizi təsəvvür etməyə həvəsliyəm”. Çoxlarımızdan ötrü V.İbrahimoğlunun bu keyfiyyəti ünsiyyətdən ötrü bəzən əngəl olurdu, çünki hərdən başa düşmək olmurdu ki, o, nə vaxt ciddi danışır, nə vaxt zarafat edir, nə vaxt mövcud olan elmi konsepsiyanı necə var izah edir, nə vaxt improvizə edir. Hətta professoru olduğu Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin Elmi Şurasında məruzələrlə çıxış edəndə də... Əngəl əngəlliyində qalsın, amma onunla ünsiyyət hamımızdan ötrü zövqlü olmaqla yanaşı, həm də çox səmərəliydi. V.İbrahimoğlunun “seanslar”ından sonra adama enerji gəlir, yaşamaq-yaratmaq həvəsi birə-on artırdı. Bir müşahidəmi də deməsəm, riyakarlıq etmiş olaram: güman edirəm ki, bu sayaq ünsiyyət onun özündən ötrü də səmərəli idi, əks təqdirdə, özünü bu qədər “xərcləməzdi”.

V paradoks. “Eqoizm-altruizm”.

Öncə yuxarıda istifadə etdiyim yabançı terminlərin mənaca açıqlamasını verim. Birincisi, mənəcə hamıya aydındır: “eqo”nu – “mən”i (özünü) hər kəsdən və hər şeydən üstün tutan adamlara münasibət, bir qayda olaraq, mənfi olur. Çünki eqoizm azarına tutulan adam, özü də sənətkar olsun, istər-istəməz daha xoşagəlməz bir xəstəliyə düşür. O xəstəliyin adı “narsisizm”dir. Təzahürləri də xoşagəlməzdir: adam-sənətkar nergiz gülü kimi öz əksinə vurğun olaraq hər an, hər zaman yalnız özündən zövq alır, öz “şah əsərləri” ilə öyünür, həmkarlarından zindeyi-zəhləsi gedir; ən görkəmli “narsis”in şagirdləri və davamçıları əksər hallarda olmur, çünki o, ən yaxın əməkdaşlarını da qışqırır.” V.İbrahimov bu mənada mənəcə, xalis altruist idi, hərçənd ki, o, özü-özünü eqosentrik adlandıraraq mövcud olan vəziyyəti yumşaltmağa səy göstərirdi.

“Eqoizm”in antonimi olan “altruizm”, əksinə, özünü başqalarına həsr etmək, başqalarının qayğı və problemlərini öz problemi kimi qavrayaraq bu qavrayışa müvafiq əməldə bulunmağı bildirir. Altruizm, eyni dərəcədə həm ayrıca götürülmüş bir fərdə, həm də bütövlükdə cəmiyyətə şamil edilə bilər. Altruizmin təbiəti və xassəsi bizim atalar sözlərində çox gözəl açıqlanıb. Bax belə: “Varını verən utanmaz!” və “Varını verən vəz oxumaz!” Bu iki kəlam Vaqif İbrahimovun paradoksal şəkildə malik olduğu altruizmi son dərəcə dəqiq təyin edir. Sözsüz ki, bu iki bir-birinə təbiətəcə zidd olan keyfiyyətlərin daşıyıcısı ilə ünsiyyətdə olmaq o qədər də asan məsələ deyildi. Amma ondan öyrənməyi, dərin bilgilerindən və geniş təcrübəsindən faydalanmağı bacaranlar səbirli olanda çox şey qazanırdılar.

VI paradoks. “Diktator-demokrat”.

Bəlli olduğu kimi, “rejissor” sözü “diktator”, “diktator”, “rejim” sözləri ilə eyni kökdəndir. Bu peşənin başlıca funksiyası müxtəlif yaradıcı peşə sahiblərini (aktyorları, rəssamı, bəstəkarı, texniki işçiləri və s.) bir məqsədə doğru yönəltmək, yaratdığı yaradıcı rejimin çərçivəsində hamıya öz istədiklərini dikte etmək, bədii nəticəyə gəlməkdən ibarətdir. Bu mənada Vaqif İbrahimov əsl rejissor-diktator idi. Bu keyfiyyət peşə baxımından son dərəcə səmərəli və məqsədəuyğun olduğu halda, fərdlərarası münasibətlər üçün təbii olaraq problemlər yaradır. Çünki heç kim öz üzərində diktatı qəbul etmək istəmir. Amma məhz bunun nəticəsidir ki, Azərbaycan mədəniyyətində və teatr sənətində bənzərsiz dünyası, əqidəsi, ruhu və fərdi bədii üslubu ilə fərqlənən Vaqif İbrahimov adlı fenomen və bu fenomenin təsisatlı təzahürü – YUĞ teatri mövcuddur.

Vaqif İbrahimov eyni zamanda təbiətinə görə əsl demokratik düşüncənin və davranışın təcəssümü sayılırdı. Rejissura ilə məşğul olmadığı məqamlarda (qeyd edim ki, bu məqamlar o qədər də tez-tez müşahidə edilmirdi) o, haradasa utopik sosializmə, romantik plüralizmə yaxın olan bir əqidənin adamına çevrilirdi. Bu əqidənin tərkibində İslam dəyərlərinin modifikasiyaları, hədislərin hikmətləri, zen-dao kanonları və bir sıra başqa konseptual qurğuların fraqmentləri sezilirdi. Fəqət dünyagörüşünün başında duran YARADICILIQ İDEYASI onun dünyasının – onun TEATRİNİN istənilən təlimlərin çərçivələrindən çox-çox geniş bir aləmdə mövcudiyatını təmin edirdi. İndi durub bu iki keyfiyyəti-diktatorluğu və demokratizmi differensasiya edərək hansının daha güclü, daha dərin olmasını müəyyənləşdirməyə cəhd göstərsək, əməliyyatımız səmərəsiz olacaq. Çünki sözügedən hər iki hal bu adamın təbiətində, içinin içində varlığı ilə elə yığrulmuşdu ki, onları ayırmaq mümkün olmurdu. Adama Vaqif İbrahimovunu necə var – adekvat qəbul etmək qalırdı. Bunu da qeyd edim ki, onu bu cür qavramayanlarla, bir qayda olaraq, heç bir işi yox idi.

XVIII əsrin məşhur maarifçisi və dramaturqu Deni Didro öz zamanında o dövrün ictimai düşüncəsini məşğul edən, mənəvi və intellektual problemləri öz içində parlaq və təzadlı şəkildə əks etdirən peşə sahiblərinin ilk baxışdan qəribə, sonrakı baxışlardan isə çox mətləbləri aydın gözükdürən “Aktyor haqqında paradoks” traktatını yazıb.

XXI əsrin əvvəllərində rejissor haqqında paradoksumu hörmətli oxucuların diqqətinə çatdırmaqla bu gün onları ictimai düşüncəmizdə önəmli sayılan bir para mətləblərə yönəltmək iddiasındayam. Bu iddiamın nə dərəcədə tutarlı və maraqlı ifadə olunmasını deyə bilmərəm. Məndən ötrü isə vacib olan milli teatr prosesinin sayılan personalarını, şəxsiyyətlərini qeydə alıb onların özəlliklərini, əhəmiyyətlərini, milli teatr prosesindən ötrü dəyərlərini öncə özümdən ötrü anlamaq, daha sonra ictimai düşüncəmizə ötürməkdir. Müşahidə-mulahizələrimdə, söylədiyim fikirlərdə təzadların aşkarlanmasını və mənimlə mübahisənin yaranmasını istisna etmirəm. Hətta bunu arzulayıram da. Çünki tədqiqat obyektimin özü mürəkkəbdir, təzadlıdır, gözlənilməz təzahürlərlə zəngindir.

Və buna görə də Ruh aləminin səyyahı saydığımız Vaqif İbrahimovlu şəxsiyyəti və yaradıcılığı həmişə aktualdır!..

Ədəbiyyat:

1. Ədalət Vəliyev. Əqidə, ruh və teatr. Bakı: 2009
2. İlham Rəhimli. Zaman zaman içində. Bakı: 2010
3. Vaqif İbrahimovlu. Amma və lakin... Qanun Bakı: 2009

Марьям Ализаде

Путешественник в духовный мир человека Резюме

Данная статья посвящена творчеству выдающегося театрального режиссера Вагифа Ибрахимоглы накануне его 70-летнего юбилея. Автор статьи анализирует творчество мастера через новую оптику. В статье делается попытка передать содержание спектаклей В.Ибраимоглы молодому творческому поколению, которым не удалось увидеть их воочию.

Ключевые слова: творческие идеи, парадокс, альтруизм, новатор, Восток и Запад, театр, режиссер.

Maryam Alizadeh

The traveler in the spiritual world Summary

This article is dedicated to the works of prominent theater Director Vagif Ibrahimoglu on the eve of his 70th anniversary. The author analyzes the work of the master through new optics. The article attempts to convey the content of performances V. Ibrahimoglu young creative generation who failed to see them first hand.

Keywords: creative ideas, paradox, altruism, innovator, East and West, theater, Director.